

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА НА РІЗНИХ РІВНЯХ ЕКОНОМІЧНОЇ АГРЕГАЦІЇ

Н. М. Краус, кандидат економічних наук.

**Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління»,
м. Київ**

© Краус Н.М., 2013.

Стаття отримана редакцією 03.09.2013 р.

Вступ. Економічні негаразди, які супроводжуються підвищенням рівня соціальної напруженості в суспільстві, потребують коригування інституційних механізмів та ідентифікації пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Захищеність національних інтересів держави залежить від того, наскільки успішно система забезпечення соціально-економічної безпеки здатна реагувати на виклики й загрози. Виявлення ризиків, загроз та закономірностей трансформаційних змін, оцінювання диспропорцій і їх наслідків створюють реальне підґрунтя для підвищення ефективності соціально-економічної політики з урахуванням вимог соціальної безпеки, більш справедливого розподілу ресурсів, захисту населення від ризиків, пов'язаних із поширенням кризових явищ.

За таких умов актуальним завданням є обґрунтування теоретичних положень та розроблення науково-методичних рекомендацій щодо формування соціальної безпеки на різних рівнях економічної агрегації.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Серед вітчизняних дослідників соціальної безпеки відомо В. Апопій, А. Гриненко, Б. Данилишин, О. Давидюк, М. Долішній, Т. Заяць, А. Колот, О. Комеліна, В. Кириленко, В. Куценко, С. Кучерук, О. Малиновська, В. Паламарчук, Ю. Порохнявий, Т. Поснова, О. Снігова, О. Хомра, Л. Шевчук, О. Яременко та інші. Їхні дослідження дозволили встановити, що найістотнішими в Україні стали наростаючі внутрішні загрози, небезпечні як за своїм змістом, так і за своєю тривалістю. Важливі теоретико-методологічні та практичні проблеми забезпечення соціальної безпеки розкриті в працях відомих учених М. Волгіна, В. Гошовської, І. Гнибіденка, Е. Лібанової, О. Новікової, Г. Ситника, В. Трощинського, В. Удовиченка й інших.

Дослідження соціальної безпеки дозволяють визначати найвагоміші загрози з огляду на те, що безпека в соціальній сфері по суті інтегрує деякі загрози, які стосуються інших сфер життя держави. Так, Б. Данилишин і В. Куценко в контексті соціальної безпеки оцінили демографічну ситуацію, стан здоров'я населення, якість водних ресурсів та освіти, житлове забезпечення і надання комунальних послуг [1]. Дослідниця О. Малиновська свої наукові праці присвятила трьом головним граням соціальної безпеки, а саме: доходам населення, демографічній ситуації і стану ринку праці.

Російський науковець В. Сенгачов під соціальною безпекою розглядав проблеми середнього класу, розвитку людського потенціалу, бідності [2, с. 661–737]. О. Хомра, зокрема, наголошує на тому, що соціальні небезпеки можна розглядати як нерозвинуті загрози, проте не кожний виклик переростає в реальну загрозу [3]. А. Гриненко стверджує, що важливо не допустити переростання виклику в загрозу, оскільки завчасне її попередження ефективніше, ніж ліквідація наслідків [4]. Разом з тим актуальним завданням залишається системне дослідження процесу формування соціальної безпеки на різних рівнях економічної агрегації з урахуванням нових пріоритетів економічного розвитку держави, обґрунтування напрямів і форм її забезпечення.

Мета статті. У зв'язку з недостатнім системним вивченням явища соціальної безпеки на різних рівнях економічної агрегації, її сутності та ключових функцій на державному й регіональному рівнях, потребує подальшого спеціального вивчення. Метою статті є дослідження соціальної безпеки в системі пріоритетів економічного розвитку на різних рівнях економічної агрегації.

Основний матеріал та результати. Еволюція людської історії виявила низку закономірностей, що характеризують функцію безпеки:

- ✓ соціальний прогрес не усуває і не скасовує небезпеки існування особистості, суспільства, держави;
- ✓ зростання могутності людей над природою супроводжується збільшенням масштабу загроз людству;

- ✓ у міру диференціації суспільства й ускладнення його організації розширюється і спектр соціальних небезпек;
- ✓ соціальні загрози не є незмінними і модифікуються разом з розвитком суспільства;
- ✓ системи безпеки є невід'ємним атрибутом складних соціальних систем та організацій;
- ✓ недооцінка або ігнорування проблем безпеки на всіх рівнях соціальної організації не тільки обертається тими чи іншими втратами, але, в кінцевому рахунку, неминуче веде до падіння життєздатності (конкурентоспроможності) і навіть загибелі відповідних її елементів (суб'єктів) [5, с. 216].

На сучасному етапі динамічного розвитку української держави поступово загострюються суперечності та диспропорції у питаннях реформування економіки й соціальної сфери суспільства, що зрештою веде до творення комплексу відповідних загроз національній безпеці й створює нагальну необхідність формування дієвого механізму соціальної безпеки.

Соціальна безпека держави та суспільства у сучасних умовах набуває пріоритетності у питанні забезпечення національної безпеки. Під її впливом усі сфери життя, у тому числі основна – економічна, – набувають нових якостей – гнучкості, динамічності, стійкості, але одночасно зростає й потенційна залежність суспільних процесів від соціальної безпеки та соціальної сфери.

Сьогодні соціальну безпеку держави дедалі частіше розглядають як одну з основних складових компонентів національних ресурсів, багатства нації і держави та подальшого стабільного розвитку суспільства.

Досліджуючи соціальну безпеку, П. І. Шевчук [6] запропонував визначення соціальній безпеці наступне: “Соціальна безпека людини – це певний стан життєдіяльності, убезпечений комплексом організаційно – правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог”.

Автор вважає, що «соціальна безпека – стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу та його факторів на людину, стан, при якому ризик шкоди чи ушкодження обмежений механізмами державного управління, які забезпечуються за допомогою організаційно-правових норм, відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю спричинення будь-якої шкоди при дотриманні вимог соціальної, державної, національної безпеки, не порушуючи при цьому Конституції України, Законів України та інших соціально-правових норм та актів». Таке визначення є більш комплексним, що дає змогу ширше розкрити сутність соціальної безпеки.

Соціальна безпека – складне соціальне явище, багатопланове й багатогранне у своїх структурних складових і проявах, що відбиває суперечливі інтереси у відносинах різних соціальних суб'єктів. Нерідко одні з них прагнуть забезпечити свою безпеку за рахунок інших або не рахуються з інтересами безпеки інших людей, груп, народів. Мислять застарілими категоріями й егоїстичними цінностями, ігноруючи ту основоположну закономірність, що безпека в епоху наростаючої глобалізації – неподільна. Звідси – обумовленість проблематики безпеки суб'єктивними позиціями, неоднозначними оцінками, фрагментарними судженнями. У методологічному плані важливо мати цілісне уявлення про безпеку як соціальне явище [5, с. 216].

Структурно-функціональна система соціальної безпеки складається з таких елементів: суб'єктів соціальної безпеки (органи державного управління, інститути громадянського суспільства); об'єктів соціальної безпеки (інтереси та цінності людини, суспільства, держави); принципів формування й забезпечення соціальної безпеки; механізмів та інструментів державної політики щодо забезпечення соціальної безпеки.

Забезпечується соціальна безпека шляхом реалізації державної політики з використанням механізмів й інструментів державного управління. Важливим інструментом формування соціальної безпеки є дотримання соціальних стандартів якості та рівня життя. Держава повинна затвердити пріоритетними не мінімальні, а оптимальні соціальні стандарти, які мають забезпечити різним категоріям населення рівні соціальні можливості, перспективи горизонтальної й вертикальної мобільності та умови для саморозвитку [7, с. 487].

Соціальна безпека забезпечується в процесі трансформації суспільних, зокрема соціальних, відносин. Основними складовими соціальної сфери, через які виявляється рівень забезпечення соціальної безпеки, є добробут, рівень доходів населення, оплата праці, стан здоров'я, зайнятість, демографічна ситуація, соціально-класова диференціація, соціальний захист, пенсійне забезпечення тощо. Вона залежить від соціально-економічного розвитку, наявності людських, матеріальних, природних ресурсів.

Економіка на різних рівнях економічної агрегації характеризується цілим рядом недоліків у різних сферах господарювання. Потрібно критично підійти до схем, які забезпечуватимуть економічну стабільність у державі, на основі традиційної тріади «інтереси – загрози – захист» [2, с. 106].

Інтереси – це тільки частина широкого спектра об'єктів національної безпеки, при цьому суб'єктивно відокремлена і динамічно пов'язана з реалізацією економічної та соціальної політики, яка

багато в чому – результат впливу окремих груп людей і партій. Загрози – це один з деструктивних факторів безпечності, надійності, котрий має широкий діапазон негативних проявів (криза, кризова ситуація, деформаційні процеси) [8, с. 18 – 19]. Загрози в контексті тріади безпечності постійно трансформуються: за короткий час вони можуть перетворюватися з реальних на потенційно деструктивні й навпаки. Захист – частина заходів, пов'язаних із забезпеченням стабільного і нормального розвитку офіційного сектора економіки. З деякими припущеннями можна стверджувати, що будь-які механізми й інструменти, орієнтовані на забезпечення стабільного розвитку офіційного сектора, можуть розглядатися як заходи щодо захисту економічної безпеки [2, с. 107].

Ураховуючи форми прояву та важливість впливу різних загроз на офіційний сектор економіки, вважаємо за необхідне деталізувати класифікацію загроз. Відповідно до думки В. К. Сенгачова [2, с. 118], загрози можна розділити на дві групи, які показані в таблиці 1.

Таблиця 1. Класифікація основних загроз безпечності, стабільності розвитку економіки на різних рівнях економічної агрегації [2, с. 118]

Прямі загрози	Опосередковані загрози
1. Спад виробництва	1. Низька конкурентоспроможність продукції
2. Соціальна незахищеність населення	2. Перевага сировинної направленості експорту
3. Високий віковий рівень основних фондів	3. Залежність від імпорту техніки і технології
4. Низький техніко-технологічний рівень виробництва	4. Неєфективність фондового ринку в плані залучення інвестицій
5. Низька інноваційна активність у більшості галузей виробництва	5. Кримінальна боротьба за межами власності
6. Кризове погіршення інноваційного потенціалу	6. Неєфективна валютна, податкова, митна політика держави
7. Неякісне використання природно-ресурсного потенціалу	7. Неєфективна кредитно-банківська підтримка офіційного сектора
8. Зростання безробіття	8. Відтік капіталу з країни
9. Зниження професійно-кваліфікаційного рівня кадрів	9. Наявність міжгалузевих цінових диспаратів
10. Криміналізація корпоративних відносин	10. Відсутність реальної стабільної політики держави по відношенню до вітчизняного товаровиробника
11. Корупція у сфері регулювання відносин власності	
12. Структурна деформованість промисловості країни	

Необхідність такого підходу до аналізу загроз пов'язана з використанням складнішого інструментарію для виявлення всього комплексу супроводжуючих кризових відносин, пов'язаних з конкурентними формами впливу загроз на розвиток окремих елементів реального сектора.

Виходячи із зазначених вище основних рис (ознак) та загроз економіці й соціальній безпеці на різних рівнях економічної агрегації, можна зробити висновок, що вона хоч і багаторівнева система, але не є цілісною, організованою, керованою, здатною пристосовуватися до змін зовнішнього середовища [9, с. 117]. Соціальна безпека на різних рівнях економічної агрегації може швидко руйнуватися, зумовлюючи наростання соціально-економічної нестабільності. Разом з руйнуванням економіки та соціальної безпеки змінюються правові й морально-етичні підвалини суспільства. Нехтування законами, криміналізація економічних і соціально-політичних відносин можуть стати нормою функціонування молодій державі [10, с. 71].

Сьогодні економіка на макро-, мезо- та мікрорівнях характеризується суттєвою слабкістю державного регулювання в цілому і контролю за діяльністю управлінського апарату в тому числі, наявністю значних залишків старої командно-адміністративної системи у вигляді занадто великого апарату управління з широкими повноваженнями, що суттєво впливає на рівень соціальної небезпеки в суспільстві [11, с. 122]. Для нього характерна слабка науково-теоретична база щодо побудови превентивних механізмів організаційно-правового забезпечення інфраструктури детінізації економіки в нових економічних умовах та в контексті теорії управління ризиками (ризик менеджменту), теорії економічної безпеки підприємства. Він потребує вдосконалення документооборотних технологій; створення необхідних інформаційно-аналітичних і контрольних баз даних, необхідних для мінімізації ризиків та попередження зловживань тощо [12, с. 243]. Офіційний сектор економіки не має доступного

якісного медичного обслуговування, освіти, послуг для всіх верств населення, життя якого ніяк не забезпечується оптимальним рівнем доходів, що одержані в ньому. Це у свою чергу формує соціальну небезпеку на всіх рівнях економічної агрегації.

Одним із механізмів реалізації соціальної безпеки в Україні є державне управління на різних рівнях економічної агрегації, яке забезпечує організаційно-правові засади:

- ✓ захист конституційних прав людини, суспільства, держави;
- ✓ розвиток нормативно-правової бази;
- ✓ розбудову ринкової економіки;
- ✓ забезпечення сталого розвитку фінансово-бюджетного, паливно-енергетичного комплексів;
- ✓ розвиток духовності;
- ✓ збереження науково-технічного потенціалу країни та розвиток високих технологій;
- ✓ зміцнення політичної й соціальної стабільності в суспільстві;
- ✓ розвиток громадянського суспільства;
- ✓ збалансування інтересів громадян відповідно до (міжнародних, політичних, економічних процесів і всебічний захист;
- ✓ державне регулювання природних ресурсів;
- ✓ моніторинг та контроль соціальних процесів і явищ;
- ✓ інтеграцію в європейський простір [13, с. 442].

При вирішенні питань соціальної безпеки особливе місце повинна займати якість управління в системі органів державної влади всіх рівнів, зокрема є необхідність зміни в організації виконавчої влади, підвищення якості управління, новітні тенденції якісних змін управління та ряд інших, у тому числі використання новітніх технологій при підготовці фахівців управління в органах державної влади на всіх рівнях економічної агрегації.

Тому одним з варіантів розгляду соціальної безпеки держави може бути визначення ролі прийняття рішення органами державної влади всіх рівнів щодо соціального захисту населення та залежності прийняття рішення від просторово-часових характеристик процесу, історичного досвіду поколінь і етнічних особливостей населення регіонів. А також необхідність координації роботи, як органів державної влади на макрорівні, органів місцевого самоврядування з метою прийняття відповідних законопроектів та нормативних актів, і роль уряду України у свою чергу в координації роботи органів виконавчої влади всіх рівнів з метою реалізації комплексу заходів щодо подолання та недопущення загрози соціальній безпеці суспільства.

Висновки. Підбиваючи підсумки проведеного аналізу, ми можемо стверджувати, що соціальна безпека виникає як соціальний феномен у процесі розв'язання суперечності між такою об'єктивною реальністю, як небезпека і потребою соціального індивідуума, соціальних груп і спільнот запобігти їй, локалізувати чи усунути наслідки небезпеки, реалізувавши свої соціальні інтереси найадекватнішими засобами.

Цілеспрямована діяльність щодо забезпечення високого рівня соціальної безпеки як у межах політики соціально-економічних реформ держави, так і в процесі реалізації механізмів самозабезпечення з боку соціальних суб'єктів потребує визначення критеріїв, показників, факторів зміни стану безпеки. Звідси виникає гостра потреба в науково обґрунтованому дослідженні рівня соціальної безпеки та її констатації в системі параметрів, здатних виконувати функцію спрямування практичних заходів на досягнення цілей безпеки в соціальній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Данилишин, Б. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник НАН України. – 2010. – № 1. – С. 20 – 28.
2. Экономическая безопасность России: общий курс : учебник / под ред. В. К. Сенгачова. – 2-е изд. – М. : Дело, 2005. – 896 с.
3. Хомра, О. У. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії / О. У. Хомра, Т. Є. Русанова // Стратегічна панорама. – 2004. – № 1. – С. 73 – 79.
4. Гриненко, А. М. Соціальна політика : [навч.-метод. посіб.] / А. М. Гриненко. – К. : КНЕУ, 2003. – 309 с.
5. Зеркалов, Д. В. Соціальні проблеми сталого розвитку: монографія / Д. В. Зеркалов, О. Ю. Арламов. – К. : Основа, 2013. – 562 с.
6. Шевчук, П. І. Соціальна політика / Т. І. Шевчук. – Львів: Світ, 2003. – С. 108 – 109.
7. Куценко, В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2011. – 656 с.
8. Гончаренко, Л. П. Управление безопасностью: учеб. пособие / Л. П. Гончаренко, Е. С. Куценко. – М.: КНОРУС, 2005. – 272 с.
9. Краус, Н. М. Економічна безпека офіційного сектора економіки як протизвага тіньовому за умов трансформаційних перетворень / Н.М. Краус // Матеріали Міжнародної науково-практичної

- конференції «Економічна безпека країни: проблеми теорії та практики в умовах демократичної трансформації форми влади», 24 – 25 квітня 2007. – Полтава: Астроя, 2007. – С. 115 – 117.
10. Предборський, В.А. Розвиток досліджень причинності тінізації економічних процесів в Україні / В.А. Предборський // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 4. – С. 68 – 72.
  11. Привалов, Ю. Теневая экономика и коррупция в Украине / Ю. Привалов // Общество и экономика. – 2001. – № 9. – С. 113 – 137.
  12. Попович, В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології: (монографія) / В.М. Попович. – К.: Правові джерела, 1998. – 448 с.
  13. Кучерук, С. С. Механізми реалізації соціальної безпеки в Україні / С. С. Кучерук // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4 (24). – С. 438 – 444.

УДК 330.342:316.43.001.8

Краус Наталія Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, докторант відділу теорії економіки і фінансів. Науково-дослідний фінансовий інститут Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України, м. Київ. **Соціальна безпека на різних рівнях економічної агрегації**. Розглянуто структурно-функціональну систему соціальної безпеки та її складові елементи. Досліджено коло питань щодо основних загроз безпеці, стабільності розвитку економіки на макро-, мезо- й мікрорівнях. Запропоновано при вирішенні питань соціальної безпеки особливе місце відводити якості управління в системі органів державної влади на всіх рівнях економічної агрегації.

Ключові слова: соціальна безпека, економічна агрегація, ризики, загрози, економічний розвиток держави.

УДК 330.342:316.43.001.8

Краус Наталья Николаевна, кандидат экономических наук, доцент, докторант отдела теории экономики и финансов. Научно-исследовательский финансовый институт Государственной учебно-научного учреждения «Академия финансового управления» Министерства финансов Украины, г. Киев. **Социальная безопасность на разных уровнях экономической агрегации**. Рассмотрены структурно-функциональную систему социальной безопасности и ее составные элементы. Исследован круг вопросов относительно основных угроз безопасности, стабильности развития экономики на макро-, мезо-и микроуровнях. Предложено при решении вопросов социальной безопасности особое место отводить качества управления в системе органов государственной власти на всех уровнях экономической агрегации.

Ключевые слова: социальная безопасность, экономическая агрегация, риски, угрозы, экономическое развитие государства.

УДК 330.342:316.43.001.8

Natalia Kraus, PhD, Associate Professor. Financial Research Institute of the State educational and scientific institution «Academy of Financial Management» of the Ministry of Finance of Ukraine, Kyiv. **Social safety on different levels of economic aggregation**. Structural and fuctional system of social safety and its components and considering in the article. Range of questions about the main threats of safety and stability of development of the economy on the macro-, meso- and microlevels are investigating. In addressing issues of social safety special place should be given to quality control in the system of state authorities on all levels of economic aggregation are proposed.

Keywords: social safety, economic aggregation, risks, threats, economic development of the state.